

Klasszikus magyar zenei és irodalmi alkotások hanglemezfelvételei

A magyar királyi udvarok zenéje 1490–1526. (Hungaroton SLPX 11983–4)

Abban a kivételes értékű sorozatban, mely a meglehetősen gyér és bizonytalan forrásanyagra támaszkodva a régi korok hazai zenei életét igyekszik rekonstruálni, ezúttal a Mátyás király halálát követő negyedszázadról kapunk képet a Camerata Hungarica (művészeti vezető: *Czidra László*) és az Ars Renata (művészeti vezető: *Virágh László*) együttesek előadásában.

Mátyás udvarában élénk, színvonalas volt a zenei élet, elsősorban feleségének, Beatrix királynőnek köszönhetően, aki férje halála után is Budán maradt, s udvarában továbbra is foglalkoztatta a kor ismert és megbecsült muzikusait. A következő korszak zenei életét és ízlését mégsem az ő jelenléte határozta meg. 1522-ben került Budára II. Lajos király meghívására *Thomas Stoltzer*, aki Mária királynő udvari karmestere lett. Stoltzer a kor német zenéjének igazi, gótikus hagyományait hozta el, s ezzel egyszermind új anyaggal termékenyítette meg a hazai zenei életet, melyre ekkoriban a legnagyobb hatást *Paul Hofhaimer* és *Heinrich Finck* gyakorolták. Mindketten igen tehetséges muzikusok voltak – Hofhaimer Európa-szerte ismert orgonista –, de művészetüket elsősorban a németalföldi orientáció jellemezte. Thomas Stoltzer ezzel szemben makacsul, szinte konzervatív módon ragaszkodott a német késői gótika zenei formanyelvéhez. Műveinek fölépítésére leginkább egyfajta szabadság a jellemző: nála sosem érvényesül előre meghatározott struktúra, a zenei anyag szabadon, a spontán ihletésnek engedve, önmagát szabályozza. Fejlődésében azonban fordulópontot jelentett Budára érkezése, minden valószínűség szerint itt ismerte meg alaposabban *Josquin* iskolájának nyelvét, mely már Mátyás udvarában is népszerű volt. A flamand zenével való kapcsolat a magyarázata, hogy Stoltzer, a gótika öntudatos mestere, Budán a reneszánsz zene képviselője lett. Ebben a fordulatban szerepe lehetett annak is, hogy a budai udvarban a zeneköltő alaposabban megismerkedhetett Luther tanaival, melyek a királynő környezetében igen népszerűek voltak. Stoltzer életművében ekkor jelennek meg a zsoltárok, amelyekből négy feldolgozást is készített. Jelentős és értékes életútját – legalábbis a budai udvar zenei életében betöltött ösztönző szerepét – talán határozottabban mutatta volna ezek közül valamelyik, s nem az itt szereplő két német dal, mely inkább az invenciózus formaművészt reprezentálja.

A németalföldi zene rendkívüli hatásáról az 1540-ben befejezett *Lublini orgonabulatórius kézirat* is árulkodik. Ebben ugyanis Josquin des Prés és Jannequin művei is szerepelnek, mintegy annak bizonyosságául, hogy Kelet-Európa zenéjét jellemezte ugyan bizonyos mértékű belterjesség, ugyanakkor azonban befogadta és elismerte a legértékesebb európai kezdeményeket is. Ezért is jogos, hogy a lemezen négy táncot hallhatunk Jan Lublin kéziratából.

Jól dokumentált képet kaphatunk e lemezkiadvány alapján a kor másik jelentős

művésznének, *Heinrich Finck*nek munkásságáról is. Az ő életútja nem kötődik oly szorosán Budához, mint Thomas Stoltzeré, de életének elszórt adatai alapján valószínűsíthető, hogy 1490 körül tett hosszabb utazása során a budai udvarban is megfordult. Magyar vonatkozása életének, hogy Krakkóban I. Zsigmond környezetében élt (Zsigmond korábban magyarországi herceg volt). A működéséről szóló egyetlen forrásanyag unokaöccsének, az ugyancsak zenész Hermann Fincknek *Practica Musica* (1556) című munkája, melynek előszavában közli unokabátyja életútjának egyes állomásait. Műveinek az kölcsönöz különös érdekességet, hogy nem idegenkedik bennük kifejezetten humoros hangzási effektusoktól sem, melyek rendkívül hálás előadási darabbá teszik némelyiket. E lemezen művészetének minden jellemzőjéből kapunk rövid ízelítőt.

Az udvari zene megszólaltatására a reneszánsz stílus két legkiválóbb hazai ismerője vállalkozott. Mind a Camerata Hungarica, mind az Ars Renata együttes számos sikeres hangversenyen bizonyította rátermettségét és biztos stílusismeretét. Külön is érdemes kiemelni az utóbbi együttes szólistáinak (Zádory Mária, Kiss Mária Ina, Virágh László, Andrés Santa Maria Gonzales, Sziklai János, Andrejsik István és Kuncz László) virtuóz teljesítményét.

Pilinszky János versei a költő előadásában. (Hungaroton SLPX 13838)

Mindig kivételes élményt jelent, ha a költő szólaltatja meg saját verseit, hiszen a legkiválóbb szavaló sem képes az értelmezés hasonló autenticitásának megvalósítására. Amikor *Maár Gyula* mint rendező, azt a megoldást választotta, hogy Pilinszky Jánosra bizza verseinek tolmácsolását, egyben egy sajátos előadóművészi teljesítmény életre hívásában is segédkezhetett, hiszen a költő rendkívül szuggesztív tolmácsa a verseknek, s olyan légkört teremt, mintha azok a megszólaltatás egyszeri pillanatában születnének. A lemezen a következő költeményeket hallhatjuk (az előadás sorrendjében): *Amiként kezdtem, Van Gogh, Trapéz és korlát, Mire megjössz, Impromptu, A szerelem sivataga, Bűn és bűnhődés, Telehold, Elég, 1970. december 22., Vázlat, Életfogytiglan, Verés, Kráter, In Memoriam F. M. Dosztojevszkij, Sztavrogin elköszön, Francia fogoly, Ravensbrücki passió, Harmadnapon, Aranykori töredék, Vesztőhely télen, Merénylet, Egy titok margójára, Két arckép: Bronte, Rembrandt, Apokrif, Kettő, Sztavrogin viszsztatér, Terek, Hölderlin, Introitusz, Négysoros, Egyenes labirintus, Utószó, Fabula, Szabadulás.*

E felsorolás alapján Pilinszky költészetének ismerői számára nyilvánvalóvá lehet, hogy a rendező bizonyos mértékig megváltoztatta a versek keletkezésének időpontját és egy minél hitelesebb belső fejlődési folyamatot igyekezett felrajzolni, hogy aztán annak megfelelő pontjain e líra igazi nagy teljesítményeit mutassa föl. A folytonos elmélyülés első lényeges láncszeme a magára maradt ember tragikus helyzetértékelése. Pilinszky számára nem véletlenül visszatérő téma Dosztojevszkij, illetve a Dosztojevszkij-hősök. Hite szerint a magányos ember bűn és bűnhődés kettős kötelékében él, s innen kell kiküzdenie a „Harmadnapon” bizonyosságát.

Aligha egy lemez kapcsán kell felidézni azokat a sokféle, olykor igen lényeges megfigyeléseket tartalmazó elemzéseket, melyekben a hazai irodalomtudomány kiváló művelői tettek kísérletet Pilinszky János költészetének elemzésére és megértésére. Az általuk rajzolt – olykor meglehetősen ellentmondásos – képet Maár Gyula bizonyos pontokon továbbgondolja és korrigálja is. A lemez vallomása szerint ugyanis az „et resurrexit tertia die” diadalmas öröme után már a világvégi boldog pillanat következik,

melyet születésekor ismét felvált „Isten hallgatása” a *Vesztőhely télenben*. Ezt a jellegzetesen egzisztencialista gondolatot és képet a magányos ember paradox, lezárhatatlan tételődése teszi még tragikusabbá és feloldhatatlanabbá: „Megtörtént, holott nem követtem el, – és nem történt meg, holott elkövettem” (*Merénylet*).

Maár Gyula tehát egy önmagába visszatérő kört rajzol fel e lemezen, a küzdő és gondolkodó ember földi útjának szenvedéstörténetét, melyet csak ritka pillanatokban enyhíthet az a fény, mely elsősorban a *Szálkák* verseit hevíti át. Hiszen a költő sorrendben egyik utolsó költeménye, a lemezt záró *Szabadulás* maga is ennek a soha nem enyhülő szenvedésnek és újra meg újra feltámadó reménynek ábrázolása: abban a képzeletbeli poggyászban, melyet a versbeli készülődő maga mellé helyez, voltaképp egész elintézetlen élete ott lapul, bűnei éppúgy, mint apró örömei, s ezek együttese ismét „fel-sebzi”. Ezeknek az élet és a gondolatok által kapott sebeknek is hiteles dokumentuma Maár Gyula lemeze, mely kivételesen szép kiállításban jelent meg (a borító grafikáját Rész István készítette), s fekete-fehér színével a megélt passió komor gyászát sugározza.

Nagy László. (Hungaroton SLPX 13842)

A *Zolnay Pál* rendezésében megjelent lemez – mely, sajnos, már a költő halálának dátumát is feltünteti – a következő műveket tartalmazza: *Rege a tüzről és a jácintról, Szárnyak zenéje, Jártam koromban, hóban, Menyegző, Ki viszi át a szerelmet*. Valamennyit *Berek Kati* előadásában hallhatjuk.

Az előadó kiválasztása egyben az értelmezés minőségét is magába rejti. A mai magyar előadóművészetnek Berek Kati az egyik legeredetibb jelensége. Előadásából hiányzik mindenfajta romantikus elrajzolás, pátoszra való törekvés. S ha Nagy Lászlótól kölcsönöznénk előadói modorának mottóját, keresve sem találhatnánk kifejezőbbet a lemezen is megszólaló *Szárnyak zenéje* néhány soránál:

Dolgozik minden,
nincs kegyelem.
Fény zaklatja a Földet,
szűkül a táj,
de terem.

Az élet reménytelenségében felvillanó remény, a látszólagos értelmetlenségben megnyilvánuló rend, a kiszolgáltatottság teremtette elhivatottság és feladatvállalás szép vallomása szólal meg Berek Kati előadásában. Sajátos deklamálásával, eredeti, sosem befejezés és lezárás felé mutató hanghordozásával is érezteti Nagy László lírájának nyitottságát. Ugyanakkor nagyon erősen hangsúlyozza e költészet tanító jellegét, azokat a paradigmatisztikus elemeit, melyek küldetésessé tették legjobb verseit. „Jaj lenne Berek Katinak – írta Nagy László –, ha akkor lehelne rózsát, ha éppen kavicsot kéne csikorgatnia, és viszont, akár egyetlen versen belül. Jaj lenne, ha pillanatnyi mókus-voltából oroszlánná lényegülni képtelen volna”. Az átlényegülésnek ezeket a ritka perceit megcsodálhatjuk e lemezen is. Az előadóművésznak rendkívüli feladatot jelent például a *Rege...* előadása, hiszen abban az érzelmek különféle árnyalatait kell érvényre juttatnia, anélkül, hogy megtörné az egész építmény egységes voltát, lendületét. A látomásosságot egyesítenie kell a regősének puritán egyszerűségével, ősi hangulatával, hogy aztán a kifejezés bonyolult, szeszélyesen indázó modernségéből eljusson a népi imádságok archaikus világába. Berek Katalinnak nagy teljesítménye, ahogy ezeket a különféle ele-

meket egységbe fogja, s ahogy ezek előadásában magától értetődő természetességgel válnak az egységes költői szándék különféle arculataivá.

Rendkívül szépen sikerültek a rövidebb versek is a művész nő tolmácsolásában. Nem lehet megrendültség nélkül hallgatni a *Jártam én koromban, hóban* befejező szakaszának önvallomásos hittevését, mely Nagy László egész költészetére, egész költői alapállására kisugárzott:

Köröttem kúsza az élet,
kúsza a sorsom,
Vértezz hittel, hűséggel állig,
akkor én a haláloságyig
beléd fogódzom.

A lemez *Koczkás Sándor* ismertető szövegével jelent meg, a címlapon *Molnár Edit* kifejező fotójával. Az ismertető tömör, szép esszé, mely e rövid terjedelemben is példamutatóan foglalja össze Nagy László lírájának lényegét, maradandóságának okait.

Karinthy Frigyes: Utazás a koponyám körül. (Hungaroton SLPX 13824–25)

A kiadvány „Az év hanglemeze 1979” díját nyerte el, s már ez is jelezheti kivételes értékét is, az iránta megmutatkozó érdeklődést is. Ebben nyilván annak is része van, hogy az író *Latinovits Zoltán* személyesíti meg. A lemezt *Kaposy Miklós* szerkesztette, *Marton Frigyes* rendezte.

A szerkesztőnek természetesen rendkívül nehéz feladata volt, hiszen két óránál valamivel rövidebb időbe kellett sűrítenie a mű egészét. Kaposy Miklós – részben talán az író megszemélyesítőjének egyéniségére is gondolva – drámának értelmezte az *Utazás...-t*. Alaposan meghúzta, különösen annak középső, leíró jellegű részeit, s részletesebben mondatja el a betegség kifejlődésének tüneteit tartalmazó fejezeteket és magát a műtétet. Közben valamelyest a szövegen is alakított, ami egyes helyeken természetes, hiszen a kihúzott részek után logikusan kell kapcsolódnia a következőknek, másutt viszont vitatni lehet némelyik szövegváltozatát. Főleg a Karinthy-szöveg eredetijében szereplő többesszám helyett egyszámot alkalmaznia, s kár volt itt-ott az „egy” határozatlan névelőt. Ezzel együtt – és azt is hangsúlyozva, hogy Karinthy munkájának jónéhány színét, szellemes részletét hiába is keresnénk a lemezen, hiszen nem volt mód előadásukra – megrendítő élményt szerez e képzeletbeli nagy utazás lemezfelvétele. Ez elsősorban a belőle oroszánrészt vállaló *Latinovits Zoltán* érdeme, aki felejthetetlen színészgyéniségének minden hangját megszólaltatja. A népes szereplőgárdából emlékezetes *Psota Irén* alakítása, aki az író feleségének egyéniségét is nagyszerűen felidézi, s egy epizód pillanatára emlékezetünkbe vésődik *Gálvölgyi János* hangja is.

Az *Utazás a koponyám körül* – mint már mondtuk – drámává változott, melynek első csúcspontja a betegség jelentkezése, az a pillanat, amikor az író kijelenti: „Ekkor indultak meg a vonatok”. (A hallucinációt kitűnően érzékelteti *Troszt Margit*, aki a felvétel zenei anyagát állította össze.) Ettől kezdve azt a folyamatot követhetjük nyomon indokolt részletezéssel, ahogy elhatalmasodnak a betegség tünetei, s ahogy ezeket az író mind tudatosabban értelmezi, diagnosztizálja, miközben bekövetkezik nála is „a létezés bizonyosságának elvesztése”, amit *Latinovits Zoltán* különös érzékenységgel szólaltat meg. (Érdeemes felidézni, milyen következetesen juttatja érvényre az

író saját kiemeléseit is, melyeket annak idején a könyv szövegében kurzívval jelölt. Latinovits minden ilyen kurzívált résznek külön nyomatékot ad, mintegy jelezve, hogy sosem a művészi teljesítmény, hanem az írói szándék érvényre juttatása a művész első feladata.)

A felvétel néhány részletének nagyszerű megoldását külön is érdemes kiemelni. Egészen elsőrangúan sikerült az a jelenet, melyben az orvosok és a medikusok lelkes buzgalommal kapkodják ki egymás kezéből a szemtükört, mert az „eset” érdekkel mindenkit, a beteg maga érdektelenné válik. Ekkor szólal meg révetegen az író – azaz: megszemélyesítője, a színész – és csak ennyit mond: Uraim... Mindnyájan felé fordulnak, s kicsit kedvetlenül eszmélnék rá, hogy „az érdeklődés középpontjába került papilláján kívül” maga is jelen van. Elsőrangú annak a folyamatnak előadása, ahogy elterjed a hír, s mindenki vérmérséklete szerint kommentálja Karinthy betegségét.

A felvétel legdöbbenetesebb része az operáció elmondása. Latinovits Zoltán itt páratlan hatást ér el fokozásával, ahogy a beteg kíváncsiságától eljut végül a műtét közben fellobbanó szadizmusa érzékeltetéséig.

A lemez sikeréhez bizonyára hozzájárult ügyes kiállítása is: a címlapon Karinthy-nak az operáció után készült fényképei láthatók, a belső borítókön montázsok a kor sajtójából, mely szenzációként tálalta az eseményeket, a hátlapon a mű első kiadásának címlapja, Karinthy és felesége, s az, akinek félig-meddig ugyancsak regénye az *Utazás a koponyám körül*: „a mosolygó Olivecrona”.

Rónay László

Romániai magyar hanglemezek

Nem kell különösebb erővel bizonygatni, mily fontos szerepet játszik a színház a szomszéd országokban élő magyar nemzetiség művelődésében. A hagyományok Erdélyben a legnagyobbak – itt van a magyar színjátszás bölcsője –, hiszen *Kótsi Patkó János* már a kezdet kezdetén (1793-tól 1808-ig vezette a kolozsvári szintársulatot) arra törekedett, hogy a „holt betű” értékei meglevődjenek, s minél messzibbre sugározzanak. Tudásának, ízlésének és erélyes föllépésének volt köszönhető, hogy a színház megindulásának első évében már igazi Shakespeare-kultusz virágzott Kolozsvárott, akkor, amikor Pesten és a külföldi nagyobb színházakban még az angol drámaköltőhöz sem mertek nyúlni. Alig telt el negyedszázad és a Rhédey-ház báli terme helyett már állandó színpadra költözhetek a színészek: a legendás Farkas utcai színházban 1821-ben hangzott föl először a magyar szó. *Janovics Jenő*, a huszadik századi magyar színházművészet egyik legsokoldalúbb egyénisége, a kitűnő rendező mondta: „*A színház saját korának eleven képe*. Múlt idők emlékeztetője. Jövendő napok profétája. *A színházban teremtő erő van*”.

Elévülhetetlen szavak. A mai romániai magyar színház sem akart mást: tudatosítani egy-egy mű (dráma, oratórium, különféle tematikus összeállítás) jelentőségét, s a nézőt (hallgatót) beavatni mindabba, ami egy kicsit álom is, egy kicsit föloldó pillanat is, de sokszor harc: a „fölvetett fő méltóságát” s a nemzetiségi élés (sors) kibeszélhetetlen igazságát költészetté avató valóság. A bukaresti Román Televízió magyar adásai